

УДК 343.1

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ НА ПІДСТАВІ ВСТАНОВЛЕННЯ КОМІТЕТОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ ООН ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

О. М. Дроздов,
адвокат,
кандидат юридичних наук,
доцент, докторант кафедри
кримінального процесу
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

В статті досліджуються питання визначення правової природи міркувань Комітету з прав людини ООН, у яких встановлено порушення Україною міжнародних зобов'язань, та їх роль у формуванні правильної судової практики вищими судовими установами України.

Ключові слова: міркування Комітету з прав людини ООН, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, перегляд судових рішень Верховним Судом України, Верховний Суд України, властивості вирок

Положення ч. 1 ст. 9 та ч. 4 ст. 55 Конституції України підняли правову систему України на якісно новий рівень, зробивши її досить відкритою щодо міжнародного права. Нагадаємо, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а згадані положення Конституції надають право кожному після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Ці норми найістотнішим чином торкнулися кримінального процесу і стали новим етапом його розвитку, тому що значна частина норм міжнародного права, присвячених питанням прав людини у сфері кримінального судочинства, є самовиконуваними і здатними безпосередньо регулювати кримінально-процесуальні відносини, що розширило можливості учасників кримінального судочинства і вплинуло на зміст кримінально-процесуального статусу особи, який не може сьогодні розглядатися поза нормами міжнародного права про права і свободи людини. Закріплені в цих нормах права і свободи відповідно до Конституції повинні визнаватися, дотримуватися і захищатися державою. Особлива роль в цьому належить судам, прокуратурі, правоохоронним органам.

Включення в національну правову систему комплексу міжнародних та європейських стандартів прав людини стало черговим етапом розвитку кримінального процесу і поставило перед кримінально-процесуальною наукою і практикою нові проблеми.

Кардинальні зміни, що відбуваються в національній правовій системі, складовою частиною якої стали міжнародні договори України у сфері прав людини, торкнулися всіх її елементів, включаючи юридичну практику і правову ідеологію, і спричинили теоретичне переосмислення деяких підходів до питань співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. Цей процес уже приніс вагомі результати, проте вони не завжди відразу позначаються на практиці. Нерідко ще спрацьовують стереотипи, що сформувалися в період, коли національна правова система була інтровертною, а правова дійсність не відрізнялася особливою лояльністю до міжнародного права. Тому і сьогодні вкрай важливим є завдання забезпечення більш тісної, скоординованої гармонізації суспільної правосвідомості і правозастосовної діяльності в Україні з міжнародним правом. Тільки через таку гармонізацію можуть бути досягнуті цілі і завдання ч. 1 ст. 9 та ч. 4 ст. 55 Конституції України і ст. 2 КПК України.

В результаті реалізації чергового етапу судової реформи було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI (далі – Закон № 2453-VI). Статтею 7 Закону № 2453-VI передбачено, що для забезпечення справедливого й неупе-

редженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій та Верховний Суд України (далі – ВСУ). Таким чином було розширено систему судів загальної юрисдикції та передбачено функціонування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ). Як зазначає Л. І. Фесенко, положеннями нового Закону було ліквідовано дискримінацію прав громадян. Адже до липня 2010 р. суди були представлені трьома рівнями: місцеві, апеляційні та ВСУ як суд касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних справ. Тоді як спеціалізовані суди – господарські та адміністративні – склалися з чотирьох ланок: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди, які здійснювали касаційний перегляд судових рішень, а також ВСУ, якому надавалося право лише в передбачених законом випадках переглядати рішення вищих спеціалізованих судів. Тобто права громадян щодо перегляду цивільних і кримінальних справ порівняно з аналогічними правами суб'єктів господарського та адміністративного процесів були зружені. Це також підтвердив Конституційний Суд України, який у своєму Рішенні від 11 березня 2010 р. № 8рп-2010 зазначив, що «відповідно до принципу верховенства права питання розподілу правосудних повноважень між Верховним Судом України та вищими судами, визначення стадій судочинства та форм провадження мають бути підпорядковані гарантіям права кожної людини на справедливий суд» [1, 13–14].

Законом № 2453-VI кримінальний процес введено новий вид провадження – перегляд судових рішень Верховним Судом України (Глава 32-1 КПК). Чільне місце в цій процедурі посів ВССУ (ст.ст. 400-13 – 400-18 КПК).

Однією з підстав перегляду судових рішень ВСУ, що набрали законної сили, законодавець назвав встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Наведені зміни в правовій регламентації сприяли виникненню низки нових питань щодо функціонування інституту поновлення провадження у кримінальній справі у зв'язку з порушенням Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Поява згаданого вище інституту зумовила закріплення в КПК України раніше невідомих норм, що регламентують нормативний зміст наведеної підстави, процесуальну діяльність суб'єктів кримінального судочинства з перевірки таких обставин тощо.

Досліджуючи міжнародні та національні засоби забезпечення прав людини в Україні, Р. Г. Ав-

дюгін зазначає, що Конституцією України, окрім національних гарантій, передбачається можливість використання міжнародно-правових засобів забезпечення прав людини. Приєднавшись у 1990 р. до Факультативного протоколу Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (далі – Факультативний протокол), Україна, на переконання науковця, визнала компетенцію Комітету з прав людини ООН (далі – Комітет) щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України стосовно порушення їх прав і свобод, гарантованих цим Пактом [2, 302]. Втім, слід з'ясувати, яке в дійсності ставлення України до міркувань Комітету. Зазначимо, що на практиці вже виникли проблеми з реалізацією міркувань Комітету з прав людини у кримінальному судочинстві України.

Яскравим унаочненням цієї проблеми можуть слугувати Міркування Комітету від 19 липня 2011 р. за повідомленням № 1535/2006 у справі «Віктор Щітка проти України» (далі – Міркування Комітету у справі «Щітка проти України») та Ухвала судової палати з кримінальних справ Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про відмову за судовому Щітці Віктору Валерійовичу в допуску кримінальної справи до провадження у Верховному Суді України.

У Міркуваннях Комітету у справі «Щітка проти України» йдеться про те, що мати В. В. Щітки звернулася до Комітету з повідомленням про те, що її син став жертвою порушення окремих прав, викладених у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі – Пакт) [3]. Комітет розглянув це повідомлення з урахуванням всієї інформації, представленої йому сторонами, як того вимагає п. 1 ст. 5 Факультативного протоколу. У своїх Міркуваннях Комітет взяв до відома твердження автора письмового повідомлення (далі – заявниця) про те, що співробітники міліції піддавали її сина тортурам і, таким чином, змусили його зізнатися в скоєнні згвалтування й убивства сестри його дружини. Син заявниці відмовився від своїх свідчень у ході допиту, проведеного слідчим прокуратури з використанням відеозапису, заявивши, що його піддавали тортурам і змусили взяти на себе відповідальність за злочини. Однак його заяви було проігноровано, і пізніше відповідні відеоматеріали було вилучено з кримінальної справи. Комітет відзначив, що адвокат пана Щітки подав до прокуратури ряд клопотань, зокрема з вимогою провести медичний огляд і розслідування тверджень про застосування тортур. У цьому зв'язку Комітет нагадав про те, що відразу ж після подачі скарги на звернення, що суперечить ст. 7 Пакту, держава-учасниця зобов'язана розслідувати її невідкладно і неупереджено (див., наприклад, Зауваження загально-

го порядку № 20 Комітету з прав людини за ст. 7 (Заборона тортур і жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, 1992 р. (HRI/GEN/1/Rev.8), п. 14).

У пп. 9.8 Міркувань Комітет також зазначив, що пану Щітці було дозволено зустрітися з адвокатом лише через сім днів після його фактичного затримання, коли сліди тортур стали менш помітні. За відсутності докладних роз'яснень з боку держави-учасниці щодо розслідування тверджень про застосування тортур, обґрунтувань відмови у проведенні медичного огляду сина заявниці і представленої заявницею інформації, зокрема висновків лінгвістичної та почеркознавчої експертизи, Комітет вважав, що компетентні органи держави-учасниці не приділили належної уваги скаргам на застосування катувань, які були сформульовані паном Щіткою під час досудового розслідування і в суді. З урахуванням цих обставин Комітет зробив висновок про те, що подані йому факти свідчать про порушення прав пана Щітки, закріплених у ст. 7 і у п. 3 g) ст. 14 Пакту (див. прийняте Зауваження загального порядку № 32 Комітету з прав людини за ст. 14 (Право на рівність перед судами і трибуналами і на справедливий судовий розгляд) Пакту, документ Організації Об'єднаних Націй CCPR/C/GC/32 (2007), п. 60; повідомлення № 1401/2005 «Кирпо проти Таджикистану», Міркування, ухвалені 27 жовтня 2009 р., п. 6.3).

Комітет також брав до відома твердження заявниці про те, що суд проігнорував клопотання її сина про виклик і допит кількох важливих свідків, які давали свідчення в ході досудового розслідування і підтвердили, зокрема, алібі її сина і відсутність тілесних ушкоджень на його обличчі після скоєння злочину. Суд також відхилив клопотання сина заявниці про проведення додаткових судово-медичних експертиз. Комітет нагадав про те, що в якості практичного втілення принципу рівності змагальних можливостей передбачена в пункті 3 e) ст. 14 гарантія має важливе значення для забезпечення ефективного захисту обвинуваченими та їх захисниками, завдяки чому обвинуваченням гарантуються ті ж самі юридичні повноваження вимагати присутності свідків і допитувати або піддавати перехресному допиту будь-яких свідків, наявних у сторони обвинувачення (див. прийняте Зауваження загального порядку № 32 Комітету з прав людини, п. 39). Комітет зазначив, що в розглянутому випадку держава-учасниця не відреагувала на ці заяви і не представила ніякої інформації про причини відмови допитати відповідних свідків. За відсутності інформації від держави-учасниці з цього приводу Комітет робить висновок про те, що представлені факти свідчать про порушення прав пана Щітки,

закріплених в пункті 3 e) ст. 14 Пакту (пп. 9.9 Міркувань).

У пп. 9.10 Міркувань Комітету зазначаються твердження заявниці, що права її сина, передбачені в п. 1 ст. 14, було порушено, оскільки суд не взяв до уваги виправдувальні факти і докази, не розглянув питання про фальсифікацію і викривлення доказів слідством, а також не перевіряв достовірність показань основних свідків і при цьому суб'єктивно віддавав перевагу стороні обвинувачення. Крім того, в документах, що стосувалися розслідування, син заявниці називався злочинцем. Комітет зазначає, що в твердженнях заявниці мова йде головним чином про оцінку фактів і доказів, і нагадує про свої рішення, згідно з якими, як правило, не йому, а судам держав-учасниць належить розглядати або оцінювати факти і докази, якщо тільки немає підстав стверджувати, що проведення судового розгляду або оцінка фактів і доказів були явно довільними або рівними відмові у правосудді. Виходячи з матеріалів справи і з урахуванням висновків Комітету про порушення ст. 7 та п. 3 e) і 3 g) ст. 14 Пакту, Комітет вважав, що при розгляді судами справи пана Щітки не були дотримані мінімальні гарантії справедливого судового розгляду на порушення п. 1 ст. 14 Пакту (див., наприклад, повідомлення № 1519/2006 «Хостікоєв проти Таджикистану», Міркування, прийняті 22 жовтня 2009 р., п. 7.3).

Підсумовуючи викладене та діючи відповідно до п. 4 ст. 5 Факультативного протоколу, Комітет констатував, що держава-учасниця порушила ст. 7 і п. 3 g) ст. 14; п. 1 і 3 e) ст. 14 Пакту (п. 11). Крім цього, Комітет зазначив, що відповідно до пункту 3 a) ст. 2 Пакту держава-учасниця зобов'язана надати пану Щітці ефективний засіб правового захисту, включаючи проведення неупередженого, ефективного та ретельного розслідування тверджень про застосування тортур та жорстокого поводження і порушення кримінальної справи проти винних осіб; вирішення питання про повторний розгляд його справи відповідно до усіх гарантій, закріплених в Пакті, або про його звільнення, а також надання жертві повного відшкодування, у тому числі належної компенсації. Держава-учасниця також зобов'язана вжити заходів для недопущення подібних порушень у майбутньому. Також, беручи до уваги той факт, що, приєднавшись до Факультативного протоколу, держава-учасниця визнала компетенцію Комітету визначати наявність або відсутність порушень Пакту і що відповідно до ст. 2 Пакту держава-учасниця зобов'язана забезпечувати всім особам, які перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, права, визнані в Пакті, Комітет зажадав отримати від держави-учасниці протягом 180 днів інформацію про заходи, вжиті на виконання його Міркувань. Державі-учасниці

пропонувалося також опублікувати Міркування Комітету (п. 12–13).

Натомість за результатами розгляду в судовому засіданні 3 листопада 2011 р. заяви засудженого Щітки В. В. про перегляд судових рішень щодо нього на підставі п. 2 ч. 1 ст. 400-12 КПК України колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВССУ постановила ухвалу про відмову в допуску кримінальної справи щодо В. В. Щітки до провадження у ВСУ. Постановляючи таке рішення, ВССУ виходив з такого.

Згідно з вимогами п. 2 ч. 1 ст. 400-12 КПК України підставою для перегляду ВСУ судових рішень, що набрали законної сили, є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Обґрунтовуючи свою правову позицію щодо необхідності перегляду судових рішень, засуджений посилався на рішення Комітету від 19 липня 2011 р. щодо заяви № 1535/2006, поданого його матір'ю відповідно до Факультативного протоколу. Діяльність Комітету, зокрема щодо розгляду скарг приватних осіб, регламентується Факультативним протоколом. Відповідно до зазначеного Протоколу за результатами розгляду скарг Комітет формулює своє рішення у вигляді «міркувань». З аналізу наведених документів міжнародного права видно, що Комітет не є судовим органом, його рішення за формою та змістом не є судовими рішеннями і з юридичної точки зору не мають обов'язкової сили. Оскільки у чинному кримінально-процесуальному законодавстві безумовною підставою перегляду судових рішень ВСУ передбачено встановлення міжнародною судовою установою саме порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, а Комітет діє не як судова установа, то, на думку колегії суддів, були відсутні підстави для допуску справи до провадження у ВСУ [4].

Аналіз наведеного судового рішення дає підстави, що ВССУ, здійснивши спробу тлумачення положень міжнародного договору та буквально витлумачивши норми КПК, дійшов спірного висновку про необов'язковість Міркувань Комітету.

Створення нового виду провадження, яким обмежено право особи на перегляд судових рішень на підставі встановлення Комітетом порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом дає змогу по-новому поглянути як на вплив норм міжнародного права на національне законодавство у сфері захисту прав учасників кримінального процесу та рівень гарантій прав особи на доступ до суду, так і межі повноважень ВССУ та ВСУ. Отже, на тлі теоретичних дискусій з приводу істотних характеристик інституту відновлення провадження у кримі-

нальній справі з огляду на нормативний зміст п. 2 ч. 1 ст. 400-12 КПК на практиці виникли невизначеності в розумінні ряду норм, що регламентують відновлення провадження у кримінальній справі.

Перш за все впадають в око термінологічні неузгодженості, які призводять до проблем у правозастосовній практиці. Адже статтею 55 Конституції України передбачено право особи після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. На теперішній час такою міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, вважається Європейський суд з прав людини. І саме рішення цієї міжнародної установи, якими встановлено порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, названі в п. 2 ст. 400-12 КПК як підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили.

Водночас залишилося невирішеним питання щодо кримінально-процесуальних наслідків у разі звернення особи після використання всіх національних засобів правового захисту за захистом своїх прав і свобод до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Натомість досить легковажно було б розраховувати на те, що Україна, як держава – учасниця міжнародного договору, вправі залишити поза увагою рішення відповідних міжнародних організацій. Такий підхід суперечив би принаймні ст. 15 Закону «Про міжнародні договори України», якою встановлено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Більше того, якщо міжнародним договором, який набрав чинності в визначеному порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 19 Закону «Про міжнародні договори України»). Беручи це до уваги, доцільно навести твердження В. Косовича, що задекларований українською державою курс на визнання пріоритетності норм міжнародного права над національним має реалізовуватись через систему нормативно закріплених правил, які: визначають механізм адаптації національного законодавства до стандартів міжнародного права, визнаних Україною; встановлюють можливість і порядок використання міжнародних правових актів як джерел права України; регулюють їх співвідношення з нормативно-правовими актам України [5, 28].

Не зайвим буде нагадати, що станом на 1 липня 2011 р. Україна є членом 68 міжнародних орга-

нізацій [6]. Серед таких організацій чільне місце посідає Організація Об'єднаних Націй (ООН). До структури ООН належать, зокрема, відповідні статутні та договірні органи. Щодо договірних органів ООН слід зазначити, що підписаних є дев'ять основних міжнародних договорів з прав людини, один з яких – про насильницькі зникнення – ще не набув чинності. З моменту прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р. всі держави – члени ООН ратифікували принаймні один із ключових міжнародних договорів з прав людини, і 80 відсотків з них ратифікували чотири або більше. Реалізацію основних міжнародних договорів у галузі прав людини контролюють вісім договірних органів у вигляді комітетів незалежних експертів, які створюються відповідно до положень договору, виконання якого вони контролюють. Управління Верховного комісара з прав людини допомагає договірним органам через їх секретаріати погоджувати методи роботи та вимоги до звітності. У структурі ООН та її органів є й інші організації, які беруть участь у справі заохочення та захисту прав людини. Зауважимо, що моніторингом реалізації основних міжнародних договорів з прав людини займаються вісім договірних органів з прав людини: Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет проти тортур та, відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань, – Підкомітет з попередження тортур, Комітет з прав дитини, Комітет з питань трудящих-мігрантів, Комітет з прав інвалідів [7].

Також, на наш погляд, незаслужено поза увагою дослідників залишається діяльність контрольних органів на універсальному рівні в галузі захисту прав людини, утворених на договірній основі (іменовані як договірні органи). В останній доповіді Генерального секретаря ООН зазначається: «Договірні органи з прав людини також мають бути більш ефективними і більш активно реагувати на порушення прав, які вони покликані захищати. Система договірних органів є маловідомою».

Пакт був прийнятий 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН і ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-08 від 19 жовтня 1973 р. За змістом наведеного джерела міжнародного права, а саме – частини IV Пакту, Комітет функціонує з 1977 р. як орган, що займається наглядом за виконанням цього Пакту і тлумаченням його положень у країнах-учасниках.

З приводу правового статусу Комітету, який здійснює контроль за виконанням державами-учасницями положень Пакту про громадянські і політичні права та Факультативного протоколу

до нього, є різні думки. У публікаціях ООН Комітет не розглядається ні як судовий орган, ні як орган із квазісудовим мандатом, подібний, наприклад, до Європейського суду з прав людини [8, 2]. Водночас наголосимо, що Комітет застосовує положення Пакту і Факультативного протоколу подібно до судового органу та здійснює функції, аналогічні функціям Європейського суду з прав людини, тією мірою, якою це стосується розгляду заяв від окремих осіб. Рішення Комітету по суті (повідомлення) є рекомендаціями, порівнянними за своїм характером з доповідями Європейської комісії з прав людини (уже не функціонує). Ці дві розглянуті системи відмінні тим, що Факультативний протокол до Пакту не містить чітких положень, які передбачають можливість мирового врегулювання суперечок між сторонами, а також у тому, що Комітет, на відміну від Європейського суду з прав людини, не має повноважень виносити *de iure* обов'язкові для виконання рішення. Більш того, в разі ігнорування державами рекомендацій Комітету, Факультативний протокол не передбачає механізму щодо забезпечення їх виконання або застосування санкцій.

Багато фахівців, включаючи російських (Ю. А. Решетов, К. А. Москаленко), вважають Комітет квазісудовим органом на тій підставі, що, розглядаючи подані заяви, Комітет дотримується спеціальної процедури, яка не є публічним судовим розглядом. Комітет розглядає справи в закритому засіданні і використовує тільки представлені заявником і державою письмові матеріали. Він не розглядає суть справи про цивільні спори чи суті кримінального обвинувачення, а лише вирішує питання, віднесені до його компетенції, а саме: чи було допущено державою порушення прав і свобод, гарантованих Пактом. Держава-учасниця, з боку якої Комітетом встановлено факт порушення, не має права ігнорувати рішення Комітету та зобов'язана його виконувати. На відміну від Європейського суду з прав людини, Комітет не визначає конкретну суму компенсації у зв'язку з допущеним порушенням, а лише зобов'язує державу її призначити і виплатити.

На підставі ст. 2 Пакту держави-учасниці взяли зобов'язання вживати таких законодавчих та інших заходів і надавати такі засоби, які можуть бути необхідними для втілення в життя положень Пакту. На підставі ст. 2 і ст. 40 Пакту держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету доповіді про вжиті ними заходи, про прогрес, досягнутий в користуванні правами, передбаченими в Пакті, із зазначенням факторів і труднощів, що впливають на реалізацію положень Пакту. Будь-який запит Комітету про вжиті державами заходи, а також про конкретні чинники, що ускладнюють виконання державами зобов'язань за Пактом, на наш

погляд, слід вважати обов'язковим для держав.

На нашу думку, висловлювання Комітету з конкретних прав і свобод або в цілому з питань Пакту є тлумаченням цих положень, їх слід розглядати також як кваліфіковану думку незалежних експертів, які сприяють у кінцевому рахунку адекватному виконанню державами своїх зобов'язань за Пактом.

Як слушно з цього приводу зауважує К. В. Пано́ва, рішення Комітету по суті (повідомлення), яке знаходить відображення в повідомленні відповідній державі та особі, має рекомендаційний характер. Проте думка Комітету з прав людини настільки авторитетна, що на практиці багато держав прагнуть дотримуватися цих рекомендацій. Більше того, постійне ігнорування рекомендацій Комітету може призвести до того, що Комітет може включити це питання до своєї щорічної доповіді Економічній і соціальній раді (ЕКОСОП) і тим самим надати їм гласності, звернути увагу міжнародного співтовариства на відповідну державу [9].

Додамо також на користь обов'язковості Міркувань Комітету те, що сам Комітет у своїх Міркуваннях у справі «Щітка проти України» зажадав від України відповідно до п. 3 а) ст. 2 Пакту надати пану Щітці ефективний засіб правового захисту, включаючи розгляд питання про повторний розгляд його справи згідно з усіма гарантіями, закріпленими в Пакті, або про його звільнення. Наведені аргументи виключають залишення Україною в особі її уповноважених органів без розгляду Міркувань Комітету у справі «Щітка проти України».

Зазначена тенденція спостерігається і в інших рішеннях Комітету щодо України. Так, наприклад, у справі «Бутовенко проти України» Комітет у своїх Міркуваннях констатував порушення Україною ст. 7 і п. 3 г) ст. 14 (щодо неприпустимості піддання катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню та примушуванню до підписання зізнань); ст. 7 в сукупності з п. 3 ст. 2 (щодо відповідальності держави за безпеку особи, яка утримується під вартою та непроведення негайного та неупередженого розслідування компетентними органами скарги на жорстоке поведження); п. 1 ст. 9 (щодо довільного і безпідставного позбавлення волі особи та з порушенням прав, які встановлені внутрішнім законодавством, включаючи порушення права на те, щоб доступ до адвоката був забезпечений з моменту затримання та щоб допит як підозрюваного був проведений негайно і при цьому були роз'яснені його права); п. 1 ст. 10 (щодо недотримання права особи, яка позбавлена волі, на гуманне поведження і повагу гідності); пп. b) і d) п. 3 ст. 14 (щодо позбавлення особи доступу до якого б то не було адвоката протягом 72 годин, а

до адвоката за власним вибором – протягом періоду часу понад два місяці, і що особі було нав'язано адвоката, який брав участь у процесуальних діях лише формально); п. 1 та п. 3 е) ст. 14 Пакту (щодо покладення в основу обвинувального вироку свідчень померлої особи, що інкримінують заявника та які, можливо, були отримані від цієї особи недозволенними методами). Водночас Комітет зазначив, що відповідно до пп. а) п. 3 ст. 2 Пакту держава-учасниця зобов'язана надати заявнику ефективний засіб правового захисту. Такий засіб правового захисту має включати в себе перегляд судового рішення про його засудження при дотриманні гарантій справедливого судового розгляду відповідно до ст. 14 Пакту, проведення неупередженого, ефективного та ретельного розслідування заяв за ст. 7, переслідування в судовому порядку винних осіб, а також повне відшкодування шкоди, включно з наданням належної компенсації. Держава-учасниця також зобов'язана вжити заходів, що дають можливість уникнути повторення аналогічних порушень в майбутньому. З урахуванням того, що, ставши учасником Факультативного протоколу, держава-учасниця визнала компетенцію Комітету визначати, чи мало місце порушення Пакту, і що відповідно до ст. 2 Пакту держава-учасниця зобов'язалася гарантувати усім, що знаходяться в межах її території та під її юрисдикцією особам, права, визнані у Пакті, і забезпечувати їм ефективний і такий, що має позовну силу, засіб правового захисту у випадку встановлення порушення, Комітет висловив бажання отримати від держави-учасниці протягом 180 днів інформацію про заходи, вжиті для втілення в життя Міркувань Комітету. Крім того, державі-учасниці пропонується опублікувати Міркування Комітету (п. 9–10) [10].

Спірність наведеного вище рішення ВССУ у кримінальній справі проти В. Щітки обумовлена перш за все недоліками законодавчого регулювання стадії перегляду судових рішень ВСУ. Як уже зазначалося, законодавець, визнавши підставою для перегляду судових рішень ВСУ встановлення лише міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, виключив з кола підстав інші рішення договірних органів ООН. Тим самим законодавець поставив під загрозу як дотримання вимог принципу верховенства права, так і виконання ряду міжнародних угод у сфері прав людини, що є неприпустимим для правової держави, яка взяла на себе міжнародні зобов'язання.

Разом з тим аналіз обставин, що викладені у вищенаведених Міркуваннях Комітету, окрім іншого, взагалі ставлять під сумнів законність, обґрунтованість та справедливість відповідних

вироку.

Відомо, що в Україні визнаний і діє принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8 Основного Закону України). Конституційний Суд України в абз. 2 п. 4.1 мотивувальної частини свого Рішення по справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені його історично досягнутим культурним рівнем. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення лише із законом, який іноді може бути й несправедливим. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення.

Вирок – найважливіше процесуальне рішення суду першої і апеляційної інстанцій, результат всієї, що передувало йому винесенню, процесуальної діяльності органів досудового розслідування і суду, акт правосуддя. Тільки такий вирок суду, що відповідає всім вимогам закону, здатний забезпечити досягнення завдань правосуддя, захист прав і законних інтересів усіх учасників процесу, від імені держави дати оцінку соціальної небезпеки злочинного діяння, сприяє формуванню правової свідомості в суспільстві, впевненості громадян у стабільності і силі державної влади і авторитетності влади судової, підтримці правопорядку в Україні. Судовий вирок має силу акта правосуддя, якщо він наділений певними, визначеними законом, властивостями. Теорія кримінального процесу, чинне кримінально-процесуальне законодавство дають підстави для виокремлення зовнішніх та внутрішніх властивостей вироку, які у взаємодії між собою формують якісне вираження цього судового рішення.

До зовнішніх властивостей вироку правомірно віднести законність; обґрунтованість; мотивованість; справедливість. Під законністю слід

розуміти його властивість, яка відбиває, зокрема, правильне застосування судом кримінально-процесуального закону при досудовому розслідуванні, судовому розгляді та постановленні вироку. Якщо вирок законний, обґрунтований, мотивований, то він є справедливим [11, 421–422; 11, 427; 11, 430].

Досліджуючи властивості вироку, В. В. Дорошков також зазначає, що вирок визнається законним, обґрунтованим та справедливим, якщо він постановлений відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, ґрунтується на правильному застосуванні кримінального закону, а покарання не є надмірно суворим або м'яким. Законність вироку з точки зору процесуального права означає, що всі процедурні правила повинні бути дотримані в ході всього судового розгляду, а не лише безпосередньо при постановленні вироку. Вирок буде вважатися незаконним, коли істотні порушення кримінально-процесуального закону допущені судом на етапах судового розгляду, які передували постановленню вироку, та коли такі порушення мали місце в ході досудового розслідування. Законним може бути тільки вирок, постановлений із суворим дотриманням процесуального закону протягом всього розгляду справи [12, 409; 12, 411–412].

Втім, можна погодитися з Г. І. Загорським, що поняття законності слід розглядати більш широко – як відповідність його вимогам кримінально-процесуального закону та такого, що ґрунтується на правильному застосуванні норм всіх інших галузей права, які підлягали урахуванню судом при розгляді конкретної кримінальної справи [13, 128]. І дійсно, суд при розгляді по суті кримінальної справи проти В. Щітки зобов'язаний був не лише суворо дотримуватися вимог норм КПК, а й враховувати положення Пакту.

Також зауважимо, що у документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру РБРЕ від 29 червня 1990 р. зазначено, що справедливість у кримінальному судочинстві є індикатором дотримання прав людини та основоположних свобод, їх визнання [14, 770–783].

Отже, підбиваючи підсумок викладеному, запропонуємо можливі шляхи приведення норм КПК у відповідність з вимогами Пакту та нормами Конституції. По-перше, на законодавчому рівні слід закріпити обов'язок держави здійснювати офіційний переклад Міркувань Комітету у справах проти України та публікувати в офіційних виданнях Міркування Комітету з конкретних справ; вживати заходів індивідуального та загального характеру за аналогією із заходами, встановленими Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Щодо заходів індивідуального характеру у

сфері кримінального судочинства, а саме – надання заявнику ефективного засобу правового захисту у формі повторного розгляду його справи згідно з усіма гарантіями, закріпленими в Пакті, або про його звільнення, можливий такий варіант поведінки законодавця: встановлення Комітетом порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом може визнаватися підставою для перегляду судових рішень ВСУ. У разі якщо за результатами розгляду питання про допуск справи до провадження з підстави встановлення Комітетом порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом буде визнано, що порушення Україною міжнародних зобов'язань є наслідком недотримання

норм процесуального права, ВССУ повинен постановляти ухвалу про відкриття провадження у справі та вирішувати питання про витребування справи. Розгляд такої справи здійснюється колегією у складі п'яти суддів ВССУ за правилами, встановленими для перегляду справ у касаційному порядку.

Вважаємо, що завдяки наведеним змінам право особи на доступ до суду на підставі встановлення Комітетом порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом перестане бути декларативним і ілюзорним та стане реальним, набуде конкретного нормативного змісту.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Фесенко Л. І. Роль і місце Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у судовій системі України / Л. І. Фесенко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2011. – № 1. – С. 11-16.
2. Авдюгін Р. Г. Забезпечення прав людини в Україні: міжнародні та національні засоби забезпечення / Р. Г. Авдюгін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 52. – Одеса : Юридична література. – С. 209-304.
3. Щетка против Украины : Соображения Комитета по правам человека ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://hr-lawyers.org/index.php?id=1317410175#_ftn12
4. Определение Коллегии судей Судебной палаты по уголовным делам Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел от 3 ноября 2011 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1321523619>
5. Косович В. Міжнародне право як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України / Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 54. – С. 16- 28.
6. Інформацію взято з Єдиного державного реєстру міжнародних організацій, членом яких є Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/33122.htm>
7. Уставные и договорные органы по правам человека ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/rights/treaty_based_bodies.shtml
8. Добірка рішень Комітету з прав людини відповідно до Факультативного протоколу. – Т. 3. – ООН, 2002. – 205 с.
9. Панова Е. В. Международно-правовые основы деятельности Комитета по правам человека : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. В. Панова. – М., 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissertcat.com/content/mezhdunarodno-pravovye-osnovy-deyatelnosti-komiteta-po-pravam-cheloveka>
10. Бутовенко против Украины : Соображения Комитета по правам человека ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1321567157>
11. Кримінальний процес : підручн. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
12. Производство по уголовным делам в суде первой инстанции : науч.-практ. пособ. / под общ. ред. В. М. Лебедева. – М. : Норма, 2011. – 512 с.
13. Загорский Г. И. Актуальные проблемы судебного разбирательства по уголовным делам: учеб.-практ. пособ. / Г. И. Загорский. – М. : Проспект, 2012. – 312 с.
14. Международные акты о правах человека : сб. док. – М. : Норма, 2002. – 944 с.

Дроздов А. М. К проблеме пересмотра судебных решений на основании установления Комитетом по правам человека ООН нарушения Украиной международных обязательств

В статье исследуются вопросы определения правовой природы соображений Комитета по правам человека ООН, в которых установлены нарушения Украиной международных обязательств, и их роль в формировании правильной судебной практики высшими судебными учреждениями Украины.

Ключевые слова: соображения Комитета по правам человека ООН, Высший специализированный суд Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, пересмотр судебных решений Верховным Судом Украины, Верховный Суд Украины, свойства приговора

Drozdov Olexandr. Regarding the problem of the revision of judicial decisions on the basis of establishment of the UN Human Rights Committee of violations by Ukraine of international obligations

The article investigates the issues of determining the legal nature of the UN Human Rights Committee's opinions that state violations by Ukraine of the international obligations and their role in the formation of proper judicial practice by the highest judicial institutions in Ukraine.

Key words: Opinion of the Committee on the UN Human Rights Council, the Supreme Court of Ukraine dedicated to the consideration of civil and criminal cases, review of judicial decisions by the Supreme Court of Ukraine, the Ukrainian Supreme Court, properties of the judgment